

Ірина МАТЯШ,
*доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
провідний науковий співробітник відділу
історії міжнародних відносин та зовнішньої політики
України НАН України, дійсний член УВАН у Канаді,
голова Наукового товариства історії дипломатії
та міжнародних відносин*

ГОЛОВНІ ПОДІЇ ТА ЗНАКОВІ ПОСТАТІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ 1917–1924 років

Витоки традицій української дипломатії сягають Русі й Гетьманської Держави. Проте початок формування української дипломатичної та консульської служби як державного інституту в найбільш наближеній до сучасної формі пов'язаний із реорганізацією Секретарства справ міжнаціональних Української Народної Республіки, яке діяло з липня 1917 р., на Секретарство справ міжнародних. Правові підстави для заснування першого українського зовнішньополітичного відомства виникли з прийняттям 7 (20) листопада 1917 р. III Універсалу Центральної Ради, яким було проголошено УНР у складі федерації вільних і рівних народів. Розширення компетенції відомства ініціював секретар справ міжнаціональних О.Я. Шульгин. Відповідний документ — законопроект про створення Народного секретарства справ міжнародних — за його підписом та підписом очільника Генерального Секретаріату УНР В.К. Винниченка назавжди зафіксував в історії української дипломатії знакову дату — 22 грудня. Символічно, що перше звернення українського уряду до міжнародної спільноти містило заклик про «загальний мир», який мав забезпечувати «кожному, навіть найменшому народові, в кожній державі повну волю нічим не обмеженого самовизначення» [15, с. 59].

Із набуттям Українською Народною Республікою згідно з IV Універсалом, ухваленим Центральною Радою 9 (22) січня 1918 р., статусу «самостійної, ні від кого незалежної, вільної суверенної держави українського народу» та формулюванням основного принципу її зовнішньої політики як прагнення жити з усіма сусідніми країнами в мирі й злагоді, декларуванням курсу на продовження мирних переговорів з Центральними державами Генеральний секретаріат було перейменовано на Раду Народних Міністрів, а Генеральне секретарство міжнародних справ — на Народне міністерство закордонних справ. Україні довелося виборювати своє право на повноцінну міжнародну правосуб'єктність, доводити світові не лише свою здатність як міжнародного гравця, а й спроможність опікуватися своїми громадянами за кордоном та вести торговельно-економіч-

ні зносили, вчитися відповідно реагувати на інтерес іноземних держав до себе в умовах більшовицької агресії, останньої стадії Першої світової війни та подолання її наслідків, переміщення з країни в країну величезної кількості людей (біженців, військовополонених, емігрантів, реемігрантів) і матеріальних цінностей (приватної та державної власності), невизнання багатьма державами самостійності України. Перші дипломати мали «надзавдання» — боронити щойно здобуту державну самостійність та презентувати світу українську ідею. Їхнім пріоритетом стала щоденна цілеспрямована праця задля визнання України як незалежної держави, рівноправного партнера дипломатичних відносин. Ця боротьба за визнання європейськими країнами незалежності України засобами офіційної дипломатії тривала аж до травня 1924 року, коли було припинено функціонування останньої дипломатичної установи УНР — Надзвичайної дипломатичної місії Української Народної Республіки в Угорщині.

Табуйовані за радянського часу дослідження історії української дипломатії 1917–1924 рр. — «надзвичайно яскравої, емоційно насиченої грані історичного буття українського народу» [29, с. 7] сформувалися в окремий напрям історіографії з відновленням державної незалежності України [1–5, 7–8, 10, 14, 16–28, 31–37 та ін.]. Від початку 1990-х років почали створюватися спеціальні видання: збірник наукових праць «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки» (відповідальний редактор чл.-кор. НАН України С.В. Віднянський), науковий щорічник «Україна дипломатична» (видавець П.О. Кривонос), журнал «Політика і час» реформований в «Зовнішні справи» (головний редактор О.Г. Таукач); вийшли перша синтетична праця «Нариси з історії дипломатії України» [29], двотомна «Українська дипломатична енциклопедія» [41], збірники документів: «Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.)» [15], «Дипломатія УНР і Української Держави в документах і спогадах сучасників» [11], «Україна і Польща 1920–1939 рр.: 3 історії дипломатичних відносин УСРР з Другою Річчю Посполитою» [38], «Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині: історія, спогади, архівні документи» [24], «Надзвичайна дипломатична місія УНР у Греції (1919–1920 рр.)» [28], «Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918–1922)» [42]. Попри наукову активність дослідників історії дипломатії, які об'єдналися 2016 року в Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин, та появу нових профільних видань, в інституційній історії української дипломатичної та консульської служби ще достатньо маловивчених сторінок. Актуальність їх дослідження зумовлена як потребою комплексного видання з історії української дипломатії, так і особливою датою в її інституційній історії — 100-річчям створення зовнішньополітичного відомства і виходу на міжнародну арену.

Реальне підґрунтя для формування дипломатичних відносин із сусідніми державами (хоч і у надзвичайно складних політичних умовах) склало проголошення згідно з IV Універсалом Української Центральної Ради державного суверенітету УНР. Керівником зовнішньополітичного відомства залишався О.Я. Шульгин, який усвідомлював, що «чужі держави вже починали цікавитися питаннями нашої країни, і тому треба було, щоб хтось займався також їхніми представниками і приймав делегації різних країн, які бажали ближче ознайомитися з тим, що в нас відбувається» [52, с. 22].

На момент проголошення Української Народної Республіки та набуття нею державної самостійності на її території перебували консульські установи іноземних держав, які мали дипломатичні та консульські зносини ще з Російською імперією й опікувалися захистом своїх громадян на українських теренах. У нових умовах у столиці УНР консульським представником Бельгії залишився Яків Якович Гре-тер, Великої Британії — Джон (Іван Іванович) Дуглас, Греції — Перикл Петрович Гріпарі, Іспанії та Португалії — Стеліо Стефанович Василяді, Італії — Карл Воло-

димирович Фішман, Норвегії — Віктор Дмитрович Мозерт, Швейцарії — Гавриїл Гавриїлович Енні, Франції — Даниїл Григорович Балаховський, Персії — Ісаакій Миколайович Вітенберг [45]. Більшість консулів іноземних держав працювали в Києві доволі тривалий час. Вони переважно не були громадянами країн, які репрезентували, а належали до місцевої промислової еліти, деякі — до станів дворян, купців, спадкоємних почесних громадян, мали власні маєтки й вели бізнес.

У другій половині грудня 1917 року до Києва прибули комісар Французької Республіки при уряді УНР генерал Жорж Табуї, який став першим офіційним представником іноземної держави «на терені Української Республіки, на землі звільненого українського народу» [48], та генеральний консул США Джеймс Даглес Дженкінс, що мав настанову від американського посла в Петрограді Девіда Роуланда Френсіса не визнавати Українську Народну Республіку і діяти дуже помірковано. В січні 1918 р. з Одеси приїхав новий представник Великої Британії — Джон Піктон Багге (Бедж), щоб очолити британське консульство в Києві; як військово-дипломатичний уповноважений при уряді УНР прибув представник Румунського королівського уряду генерал Константин Коанда, тим самим демонструючи *de facto* визнання УНР королівським кабінетом міністрів Румунії. Наприкінці березня 1918 року шукати підтримки в сусідній державі приїхала делегація Білоруської Народної Республіки на чолі з О.І. Цвікевичем.

У зовнішньополітичному відомстві, перед яким було поставлено завдання «встановлення політичних зносин УНР з іншими державами» та охорони «інтересів українських громадян в чужоземних державах і чужоземних підданих в межах УНР» [15, с. 107], контакти з іноземними консулами було покладено на консульський відділ Генерального секретарства справ міжнародних УНР, заснований у складі канцелярії. Крім канцелярії з кількома відділами та політичною секцією структура відомства включала департамент. До пріоритетних завдань консульського та юридичного відділу належало розроблення нормативно-правової бази дипломатичної служби, оскільки після розпаду Російської імперії зберігали чинність імперські законодавчі акти. Основним моментом нормотворчої роботи було врахування європейського досвіду в цій сфері.

Усі служби секретарства спершу розташувалися в будинку званого цукропромисловця, колекціонера і мецената Ф.А. Терещенка на вулиці Терещенківській, 9: «Помешкання було дуже показне, чудово умебльоване, але воно зовсім не надавалося для канцелярій» [15, с. 176]. Кабінет міністра розташували в колишній спальні, робоче місце діловода обладнали «в невеличкому кабінеті (колишньому будuarі жінки Терещенка), чудесній кімнаті з гобеленами, білим мармуровим каміном та широкими дверима» [15, с. 106]. Загалом для потреб Генерального секретаріату міжнародних справ із січня 1918 року було надано 10 кімнат, три передпокої, кухню і дві кімнати для прислуги.

Перший практичний крок щодо встановлення двосторонніх відносин з іншими країнами Українська Народна Республіка здійснила шляхом відрядження дипломатичної делегації на Кубань, де від 7 жовтня 1917 р. діяв місцевий парламент — Законодавча Рада і підзвітний їй уряд на чолі з відомим українським політичним діячем Лукою Бичем. Делегати — Микола Галаган та Євген Онацький — мали завдання порозумітися з кубанським урядом щодо подальшого співіснування та обговорити питання про «завдання, роль і доцільність існування Південно-Східного Союзу» [6, с. 290].

Радянська Росія не могла змиритися з набуттям Українською Народною Республікою міжнародної правосуб'єктності, відтак скерувала свої військові сили на Київ. Український уряд, змушений залишити Київ під натиском більшовиків, від 1 лютого 1918 р. тимчасово працював у Житомирі. Саме там Мала Рада УЦР на своїх засіданнях 2, 4 і 5 березня ухвалила Закон «Про громадянство Української Народної Республіки» [43]. Законодавчий акт визнавав громадянами УНР

усіх, хто народився і постійно проживав на території України. Реалізація положень закону в частині набуття громадянства за межами УНР покладалася на консульську службу, правові та організаційні засади якої активно розроблялися, а потреба якнайшвидшого створення була очевидною.

Захистити УНР від більшовицької загрози мав підписаний 27 січня (9 лютого) 1918 р. у Брест-Литовську мирний договір із представниками країн Четверного союзу [15, с. 83–84]. Він передбачав негайне встановлення дипломатичних та консульських відносин (ст. IV), звільнення військовополонених (ст. VI), започаткування товарообміну (ст. VII). Група переговорників з боку УНР (спершу очолював Всеволод Голубович, а з 1 лютого 24-річний Олександр Севрюк; Микола Левитський, Микола Любинський, Михайло Полоз, Сергій Остапенко) на Брестських мирних переговорах увійшла в історію як перша офіційна українська дипломатична делегація. Впродовж роботи склад делегації зазнавав змін. До підписання підсумкових документів дійшли лише Олександр Севрюк, Микола Левитський та Микола Любинський. Однак очікувана Українською Центральною Радою зовнішня допомога в захисті від більшовиків у зв'язку з підписанням договору виявилася у введенні союзниками на територію України 450-тисячної німецько-австрійської армії. Більшовики відступили, Центральна Рада повернулася до Києва 9 березня. На той час О.Я. Шульгин уже перебував у відставці разом із урядом В.К. Винниченка, ухвалу про яку прийняла Мала Рада 18 січня (2 лютого) 1918 р. напередодні підписання Брестського миру.

Від 20 січня до 3 березня 1918 р. посаду керівника уряду та глави МЗС тимчасово поєднував Всеволод Олександрович Голубович, упродовж життя першу програмну тезу свого уряду — використати «всі засоби до негайного закінчення зовнішнього миру» [43, с. 114]. 14 березня 1918 р. відомство очолив учасник переговорів у Бресті Микола Михайлович Любинський, який керував Міністерством закордонних справ до 28 квітня 1918 р. [50, спр. 1, арк. 9].

Відповідно до умов Брестського мирного договору до Києва у березні 1918 р. прибув німецький представник — цісарський посланник у відставці, дійсний таємний радник, доктор Філіп Альфонс Фрайгер Мумм фон Шварценштайн, якому було доручено «тимчасове ведення всіх дипломатичних інтересів» [15, с. 111]. Він реалізовував свої повноваження, отримуючи вказівки безпосередньо від канцлера, поза військовим керівництвом (головнокомандувач німецьких військ в Україні генерал-фельдмаршал Г. фон Айхгорн та начальник його штабу генерал-лейтенант В. Гренер), що отримало в Києві величезний вплив на суспільне і політичне життя [51, с. 174]. На незаувальовану мету перебування німців в Україні вказував представник Фінляндії Герман Гуммерус: «німців запросили, як визволителів, але цілком очевидно, що вони прийняли запрошення з надією отримати за свою працю багато харчових продуктів» [5, с. 62]. Як голова австрійської делегації, уповноваженої на переговори з господарських питань та організацію товарообміну, з'явився в Києві граф Йоганн (Янош) Форгач фон Гюмес і Гач. Його місія в Києві полягала у встановленні де-факто стосунків із УНР без формального визнання уряду [39, с. 120].

Організація перших українських дипломатичних представництв розпочалася в середині березня 1918 р. згідно зі щойно розробленим Законом УНР «Про закордонні установи Української Народної Республіки» [50]. Для організації якнайшвидшого доправлення в Київ ратифікаційних грамот Брестського мирного договору було відряджено «посланників» до Берліна (Олександра Севрюка), Відня (Андрія Яковліва), Стамбула (Миколу Левицького); для «закріплення мирних і дружніх відносин між Королівством Румунією і УНР» споряджено дипломатичну місію на чолі з Миколою Галаганом; у справі організації в Європі міжнародного українського прес-бюро скеровано до Берна Георга (Юрія) Гасенка.

Важливим складником практичного формування дипломатичної та консульської служби стало створення навчального закладу для підготовки співробітників закордонних представництв. Народні міністерства закордонних справ,

торгу та промисловості УНР і Українське наукове товариство економістів за-
снували перший профільний навчальний заклад у формі короткотермінових
Консульських курсів. Ініціатива його започаткування належала М.І. Туган-
Барановському. Підготовка до відкриття Консульських курсів із двомісячним
терміном навчання стартувала в березні 1918 р., а 20 квітня перша група розпо-
чала заняття. Всі слухачі відповідали вимогам щодо знання мов (досконало —
української та іноземної) та мали вищу освіту (юридичну або економічну).
Через брак підручників для навчання фахівців такого профілю планувалося за-
снувати науковий часопис «Вісник Українського товариства економістів».

Зі зміною 29 квітня 1918 р. форми державного ладу в Україні розпочався но-
вий етап розвитку дипломатичної та консульської служби. 3 травня на поса-
ду заступника (товариша) міністра закордонних справ і тимчасово виконувача
обов'язків помічника Державного Секретаря отримав призначення Олександр
Палтов — особа, близька до гетьмана Павла Скоропадського. Покладаючись на
О.О. Палтова та частково — Ф.А. Лизогуба, формування зовнішньої політики
Української Держави здійснював особисто Гетьман [34, с. 169]. Він підтвердив
усі міжнародні зобов'язання Центральної Ради і задекларував прагнення роз-
вивати взаємовигідні рівноправні відносини з усіма країнами.

Формально зовнішньополітичне відомство з 5 до 20 травня 1918 р. очолював
відомий вчений, правник, державний діяч і педагог вищої школи, професор
М.П. Василенко, одночасно обіймаючи посаду міністра народної освіти. Як ке-
рівник зовнішньополітичного відомства він встиг нанести офіційні візити пред-
ставникам Німеччини та Австро-Угорщини та розпочати підготовку до прове-
дження мирних переговорів між Українською Державою та РСФРР. «Тимчасовий
міністр» взяв участь у зустрічі гетьмана П.П. Скоропадського з керівниками
делегації РСФРР Х.Г. Раковським та Д.В. Мануїльським 11 травня, на якій було
досягнуто домовленості про обрання Києва місцем проведення переговорів.

20 травня 1918 року керівництво МЗС прийняв Д.І. Дорошенко, якого спершу
було призначено заступником міністра закордонних справ, а наступного дня —
21 травня — вийшов наказ про звільнення М.П. Василенка від виконання обов'яз-
ків міністра закордонних справ та призначення Д.І. Дорошенка керуючим МЗС.
Останнім міністром закордонних справ за доби Гетьманату впродовж місяця
був Георгій Афанасьєв — одеський професор всесвітньої історії, блискучий зна-
вець історії Франції, фінансист, громадський діяч, управитель Київської контори
Держбанку з 1896 року і голова Державного контролю Української Держави, при-
хильник союзу з Антантою.

«Гетьманське правительство, приходячи до влади, — зауважував Д.І. Дорошен-
ко, — знайшлося перед фактом Берестейського договору й впливаючи з нього на-
слідків, — в формі економічних зобов'язань (постачання Центральним державам
продуктів) і присутності на українській території, закликаних урядом Центральної
Ради для допомоги німецьких та австро-угорських військ» [12, с. 91]. Враховуючи
очевидну залежність Гетьманату від Німеччини, акцент у розвитку зовнішньополі-
тичних відносин упродовж існування Української Держави було зроблено на взає-
минах із цією країною та її союзниками. «Віссю» зовнішньої політики Української
Держави стала «справа повільного, без потрясінь, виходу з цього стану залежно-
сті від чужої військової сили, не пориваючи добрих відносин з державами, що цю
силу як порятунок до нас вислали» [53, с. 264]. Німецький посол барон Мумм фон
Шварценштейн та австро-угорський представник Вальтер Ріттер Принціг фон Гер-
вальт першими серед іноземних представників у Києві вручили уповноважувальні
документи гетьману П.П. Скоропадському. Другий напрям зовнішньополітичної
діяльності Гетьманату — розвиток взаємин з радянською Росією та іншими кра-
їнами, що постали на уламках Російської імперії: Польщею, Фінляндією, Литвою,
Білоруссю, Доном, Кубанню, Грузією та ін.

Формування консульської служби та створення дипломатичних представництв Української Держави відбувалося з урахуванням встановлення двосторонніх зносин із цими країнами. Первісна ідея Д. Дорошенка (підкріплена згодою гетьмана) залишити на знак тягlosti закордонної політики на своїх постах призначених урядом Центральної Ради послів у Німеччині, Австро-Угорщині, Туреччині та Румунії, які ледве встигли розпочати свою діяльність як репрезентанти УНР, не мала шансів на втілення. Під час існування Української Держави було засновано посольства 1-го розряду в Німеччині, Австро-Угорщині, Туреччині та Болгарії, 2-го розряду — в Швейцарії та Фінляндії [15, с. 177–230], місії в Румунії та Скандинавських державах. Їх очолили відповідно: барон Федір Штейнгель, Вячеслав Липинський, Микола Суковкін, Олександр Шульгин, Євген Лукасевич, Кость Лоський, Сергій Гербель, Борис Баженов. Повноваження представляти Українську Державу при Кубанському уряді отримав барон Федір Боржинський, при Уряді Всевеликого Війська Донського — хорунжий Костянтин Середин. Деякі з дипломатичних представництв так і не розпочали своєї роботи. Зокрема, посла до Франції М. Могилянського та посла до Англії й США І. Коростовця в дорозі до місця призначення застала звістка про зречення гетьманом влади. Не виїхала до Варшави й українська місія в Польщі.

Упродовж червня-липня 1918 р. відбувалася поступова реорганізація міністерства. Спершу було створено департаменти чужоземних зносин (для керівництва діяльністю закордонних установ, з консульським відділом у його складі) та загальний (для організації роботи відомства), канцелярія міністра, до завдань якої входило ведення діловодства (зокрема й секретного) та офіційне листування (як з вищими керівництвами, так і з дипломатичними представництвами). Як дорадчий орган, з метою аналізу міжнародного становища Української Держави та колегіального напрацювання рекомендацій щодо конкретних напрямів зовнішньої політики, було засновано Раду міністерства, до складу якої входили заступники міністра, директори департаментів та призначені міністром члени. Д.І. Дорошенко визначив радниками лише чотирьох осіб: нещодавнього генерального секретаря міжнародних справ О.Я. Шульгіна, заступників міністра внутрішніх справ у кабінетах В.К. Винниченка і В.О. Голубовича І.Г. Красковського і О.М. Карпінського (уродження м. Суwalkи, який отримав середню освіту в школах Любліна та Підляської Білої), та М.А. Славинського [53, с. 262].

Згодом структуру МЗС Української Держави було скориговано. В остаточному варіанті за доби Гетьманату вона включала Раду міністерства, канцелярію міністра, загальний департамент, департамент чужоземних зносин, політичний департамент. До складу політичного департаменту увійшли відділи: дипломатичний, політичний, консульський і преси. Консульський відділ та частину канцелярії було переведено в інше, придатніше для адміністративної роботи, приміщення — на другий поверх буд. 7 на Терещенківській вулиці, де під час Першої світової війни був військовий шпиталь імені Ф.А.Терещенка. На відділ було покладено організацію взаємодії з іноземними консулами, котрі залишалися в Києві, та з новими представниками, що прибували для встановлення контактів із Українською Державою.

23 травня 1918 року у Києві розпочалися мирні переговори між Українською Державою і РСФРР. Російську делегацію очолювали Х.Г. Раковський (голова) та Д.В. Мануйльський (заступник голови). Українською делегацією керував С.П. Шелухин. Переговори відбувалися в приміщенні Педагогічного музею на вул. Володимирській, 57. Українська сторона очікувала від переговорників досягнення визнання РСФРР права українського народу на самовизначення, виведення з її території формувань Червоної гвардії, вирішення питання про залишки Чорноморського флоту, припинення агітації та пропаганди проти українського уряду, зрештою — укладання передбачуваного Брестським мирним договором миру. Для розташування делегації було відведено кімнати на п'ятому поверсі готелю «Марсель» —

типовому прибутковому будинку кінця XIX ст. на Бібіковському бульварі, № 3. Відтак більшовицькі представники опинилися в готелі «другого, коли не третього сорту, де звичайно знаходять собі притулок веселі дівчата та їх кавалери», що розцінювалося деякими її членами як «спеціальна наруга» [53, с. 275]. В свою чергу за мешканцями готелю вела агентурне стеження німецька таємна поліція.

12 червня в результаті переговорів було підписано попередню мирну угоду між радянською Росією та Українською Державою, відповідно до якої засновувалися українські консульські установи в російських містах, а російські — в українських. Угода, крім започаткування консульських зносин, передбачала повне припинення бойових дій на всіх фронтах, відновлення залізничного сполучення, налагодження поштово-телеграфного зв'язку, організацію товарообміну, повернення на батьківщину українців з більшовицької Росії та росіян — із Української Держави, взаємного надання можливості громадянам обох держав переїхати зі своїм майном, цінними паперами і коштовностями в свою країну.

На підставі попередньої мирової угоди Рада Міністрів Української Держави ухвалила 22 червня 1918 року Постанову «Про призначення генеральних консулів до Москви і Петрограду та 10 консульських агентів 1 розряду і 20 — 2-го до інших міст радянської Росії». Принципово важливим для діяльності консулів було ухвалення 2 липня 1918 року Радою Міністрів Української Держави Закону «Про громадянство Української Держави» [40, с. 139–143]. Авторами цього закону, що скасовував відповідний акт, прийнятий Українською Центральною Радою, були І.О. Кістяківський та О.О. Ейхельман. Процедура прийняття громадянства передбачала складання обітниць, текст якої було наведено в законі: «Обіцяю і присягаю бути завжди вірним Українській Державі як своїй Батьківщині, охороняти інтереси Держави і всіма силами допомагати її славі та розцвіту, не жалуючи для цього і свого життя, обіцяю та присягаю не визнавати другої Батьківщини, крім Української Держави, щиро виконувати всі обов'язки громадянина і коритись її правительству і всім поставленим від нього властям завжди маючи на думці, що добро та розцвіт моєї держави мусить бути для мене вище моїх особистих рахунків» [40, с. 142–143]. Гетьман П.П. Скоропадський був орієнтований на створення якнайширших можливостей для вступу в українське громадянство, що невдовзі дозволило в такий спосіб багатьом незгодним із владою більшовиків залишити радянську Росію. Вирішення питання про надання громадянства за межами Української Держави було віднесено до компетенції консульської служби.

Прискорення розроблення правових засад діяльності консульських установ вимагало на виконання червневої постанови прийняття 4 липня 1918 року Радою Міністрів «Закону про заклад генеральних консульств і консульських агентств за кордоном», який унормовував порядок створення консульств Української Держави в містах радянської Росії. Консульські установи мали відкривати у містах колишньої Російської імперії, де концентрація етнічних українців була найбільшою. До підготовчих завдань щодо реалізації закону належало насамперед розроблення проекту Консульського статуту та підготовка «консульської мапи», яка наочно демонструвала б розташування українських консульств у зарубіжних країнах на основі здобутків наукової картографії.

Комплексну програму організаційно-правового забезпечення створення консульських установ в Українській Державі розробив В.Я. Оренчук. Вона ґрунтувалася на взаємопов'язаності правових, організаційних, практичних та психологічних аспектів роботи консулів і передбачала негайне розроблення нормативних документів, які б регламентували діяльність українських штатних та почесних консулів, альбому форм консульського діловодства, інструкцій щодо організації діяльності консулів, а також створення міжвідомчої комісії для приймання іспитів у кандидатів на консульські посади. Важлива вимога торкалася необхідності вивчення європейського досвіду в цій сфері, розроблення психологічного портрета

консула як захисника, учителя і опікуна українських громадян за кордоном та критеріїв професійності консула — щирості, свідомості, ідейності. Місія консульських представників полягала в тому, що консули «будуть для українських громадян за кордоном провідниками, учителями і опікунами» [27, с. 85]. Водночас при консульствах створювали інститут радників з українців, що проживали в місцях акредитації консульств; щодо внутрішнього діловодства консульства і спілкування з українськими громадянами була вимога вести його виключно українською мовою.

Міжвідомчу комісію, компетенція якої поширювалася на розроблення конфігурації мережі консульських установ та кандидатур на посади консулів, очолив член ради МЗС І.Г. Красковський. У вересні в її складі почала працювати підкомісія з розроблення Консульського статуту, очолювана В.Я. Оренчуком.

За доби Гетьманату продовжили діяльність Консульські курси. Основою навчального плану були питання економіки, права, діловодства та іноземних мов. Професорсько-викладацький колектив становили найавторитетніші фахівці, професори і приват-доценти Київського університету й Київського комерційного інституту, співробітники зовнішньополітичного та інших профільних відомств, іноземні консули в Києві: Оттон Ейхельман, Костянтин Воблій, Сергій Остапенко, Андрій Ярошенко, Петро Кованько, Леонід Яснопольський, Іван Огієнко, Овсентій Корчак-Чепурківський, Борис Мартос, Стеліо Василиаді.

Показовим був і склад слухачів: всі вони володіли двома-трьома мовами, крім української та російської, отримали вищу освіту в українських і зарубіжних університетах, мали мотивацію для роботи в закордонних установах. Таким чином в українському зовнішньополітичному відомстві складався відповідний кадровий резерв для дипломатичних і консульських установ. Перший випуск відбувся 17 липня 1918 року. З огляду на статус Консульських курсів (при громадській організації) виникла потреба легалізації отриманих слухачами свідоцтв шляхом складання державних іспитів. З цієї метою було сформовано «Державну іспитову комісію» при МЗС. Атестовані випускники Консульських курсів поповнили штати консульських установ, що засвідчувало ефективність такої форми навчання.

Апробувалася ще одна форма підготовки кадрів — Економічно-адміністративний інститут при Українському товаристві економістів, завдання якого було дещо ширше, ніж завдання Консульських курсів і полягало в удосконаленні економічних і управлінських знань фахівців із вищою освітою. В системі підготовки кадрів для консульських установ цей проєктований заклад помітного значення не мав.

Консульське відділення мав Близькосхідний інститут (спершу — Інститут східних мов), заснований з ініціативи групи київських професорів у липні 1918 року як приватний вищий навчальний заклад для вивчення країн Близького Сходу, Балканського півострова і Малої Азії в сфері економічній, етнографічній та політичній з двома відділеннями: консульським (для підготовки консулів та «дипломатичних агентів») і комерційним (для підготовки державних і приватних комерційних агентів, комерційних кореспондентів, організаторів торговельно-промислових установ, керівників торговельних музеїв, керівників складів товарних зразків, керівників та службовців різних торговельно-промислових підприємств). Першим директором Близькосхідного інституту в Києві став П.М. Богаєвський, його поспідовно змінили Є.Д. Сташевський та І.Л. Бабат. Серед викладачів інституту були Т.Г. Кезма, А.Ю. Кримський та інші видатні науковці.

Перший пакет кадрових призначень ґрунтувався на рекомендаціях комісії та пропозиціях українських громад, утворених у російських містах наприкінці 1917 — на початку 1918 року. Упродовж липня–жовтня 1918 року було сформовано мережу українських консульських установ (генеральних консульств і консульських агентств 1-го і 2-го розряду) на території колишньої Російської імперії: 2 генеральних консульства в Москві (Олександр Кривцов) і Петрограді (Сергій Веселовський); 10 консульських агентств 1-го розряду в Мінську (Анатоль Квасницький), П'яти-

горську (Федір Боржинський), Гельсінгфорсі (нині — Гельсінкі, Петро Сливенко), Самарі (Олександр Багрій), Новочеркаську (Володимир Міщенко), Тифлісі (Олексій Кулинський), Батумі (Євген Засядько), Омську ([Дмитро] Адамович), Ташкенті (Іван Лось-Коліндзян), Новоніколаєвську (нині — Новосибірськ, Йосип Суховерський); 14 консульських агентств 2-го розряду — в Ризі (Никифор Бендеровський), Казані (Пилип Бачило), Царицині (нині — Волгоград, Петро Перепичай), Саратові (Іван Яковлев, радник Віктор Сапіцький), Орші (Олекса Пожар), Пензі (Федір Богданівський), Харбіні (Петро Твардовський); Тамбові (Леонід Успенський); Орлі (Микола Лютий-Лютенко); Калузі (Феофан Степаницький); Нижньому Новгороді (віце-консул Григорій Колосовський); Ржеві (уповноважений Микола Демчук); Воронежі (уповноважений Яків Сенчик); Рязані (уповноважений Полікарп Чирко).

Реально розпочати роботу вдалося переважно особам, висунутим на посаду консула українськими громадами: Анатолію Квасницькому, Петру Сливенку, Никифору Бендеровському. Посаду офіційного представника Військового міністерства з виконанням обов'язків Генерального консула України в Румунії поєднав Корнелій Чоботаренко. В радянській Росії підтвердження повноважень отримали лише 7 консульських установ: у Москві, Петрограді, Пензі, Саратові, Казані, Царицині й Харбіні, і лише 4 — у Москві (О.К. Кривцов), Петрограді (С.Ф. Веселовський), Пензі (Ф.І. Богдановський), Саратові (В.А. Сапіцький) змогли розпочати роботу. Визнаний російською стороною консульський агент у Царицині Петро Перепечай відмовився від виконання своїх обов'язків.

В листопаді — на початку грудня 1918 року, уже відповідно до Закону Української Держави від 6 листопада «Про скасування закону 4 липня відносно закладу генеральних консульств і консульських агентств поза кордоном, про встановлення нових штатів консульських установ Української Держави, утворення консульських установ по різних краях та про асігновання в розпорядження Міністра Закордонних справ 832 766 крб. на утримання вище згаданих установ», були призначені консули до європейських країн: у Швейцарію (Цюріх — Олександр Вілінський, Женеву — Євген Сокович), Баварію (Мюнхен — Василь Оренчук), Польщу (Лодзь, Варшава — Сергій Нілус), до вільного міста Гданська — Клим Павлюк. Відбулися заміни в попередніх призначеннях: до Тифлісу — Лев Лісняк, до Ташкенту — Іван Опока-Опоков, якому не вдалося виїхати до місця консульської служби. Організувати повноцінну роботу української консульської установи в Європі (Мюнхен) вдалося лише Василеві Оренчуку. Основна діяльність консулів зосереджувалася на організації роботи, пов'язаної з реалізацією права на прийняття українського громадянства та виїзду українських громадян на батьківщину, а також допомоги військовополоненим та біженцям. У цій частині вони взаємодіяли з українськими Військово-санітарними місіями для допомоги полоненим українцям у Центральній і Південній Європі та представництвами Червоного Хреста (українськими і міжнародними), а також місцевою владою та консульським корпусом у місці акредитації. Робилися також спроби започаткування товарообміну та створення українських банків за кордоном, проводилася широка інформаційна діяльність.

За доби Української Держави в Києві продовжували діяльність представництва Німеччини, Австро-Угорщини, Грузії, Італії, Іспанії та Португалії, Данії, Греції, Норвегії, Швейцарії, Швеції, Персії, Бельгії, Нідерландів. У червні 1918 року з'явився консульський представник Данії — Королівський данський консул Карл Нільсен [47], який мав доручення ще й із захисту прав китайських громадян, а згодом узяв на себе захист прав донських козаків. Прибули й нові дипломатичні представництва Болгарії, Туреччини, Фінляндії, Румунії, Польщі. Їх очолювали надзвичайні послы і повноважні міністри, надзвичайні послы, постійні представники, тимчасові представники, голови дипломатичних і економічних місій (І.Д. Шишманов, Мухтар Бей, Герман Гуммерус, Константин Концеску, Станіслав Ванькович). Перші договори про встановлення двосторонніх зносин підготували

представники Грузії та Вірменії. Для встановлення торговельних зносин з Українською Державою, контактів із німецьким командуванням та відстоювання свого права на визнання як незалежних держав і економічну та військову допомогу скеровували до Києва своїх представників Білоруська Народна Республіка, Всевелике Військо Донське, Кубань, приїздили відстоювати свої права представники Сибіру і Криму, набували консульських повноважень для допомоги біженцям представники Азербайджану, Латвії, Литви, Естонії. Відповідно до угоди про перемир'я з РСФРР від 12 червня 1918 року у Києві та Одесі розпочали діяльність генеральні консульства та консульства радянської Росії. Одеса стала поряд із Києвом другим важливим центром зосередження іноземних дипломатичних представництв.

У процесі взаємодії з іноземними представництвами за доби Гетьманату було вперше розроблено церемоніал аудієнції у Глави держави, який передбачав відповідне місце (велику залу), участь почесної варті, урочисту зустріч і протокольне фотографування. Після Листопадової революції 1918 року у Німеччині та денонсації радянською Росією Брестської мирної угоди розпочалася ліквідація радянських консульств в Українській Державі, а відповідно українські консульства залишали й російські міста.

Проект «Загального статуту для українських державних консулів», поданий на затвердження 11 грудня 1918 року, уперше пройшов повноцінну апробацію в зацікавлених міністерствах і враховував зауваження та пропозиції, висловлені під час його обговорення. Новелами законопроекту були норми, які забороняли консулам одержувати звання консула іноземної держави без «особливого дозволу» міністра закордонних справ та брати пряму чи опосередковану участь у торговельних справах; дозволяли виставляти на приміщеннях, де мешкатимуть консули, «щит з видом державного герба» та прапор, декларували створення інституту почесних консулів. Однак на розгляд законопроекту часу не залишилося.

15 грудня 1918 року «вищий революційний орган» Директорії Український революційний комітет при Київському комітеті УСДРП сповістив українців про відновлення УНР і перехід влади до «Народного уряду республіканської Директорії». Того ж дня комісаром Українського революційного комітету по міністерству закордонних справ було призначено М.Г. Левитського [46], який очолював міністерство два дні. Він встиг видати накази про ліквідацію консульств у РСФРР та полагодити з командуванням осадного корпусу на запит фінського посла Г. Гуммеруса питання про звільнення від військової служби в лавах військ УНР іноземних підданих [44].

Першим головою Ради Міністрів і одночасно міністром закордонних справ доби Директорії став В.М. Чехівський (17 грудня 1918 р. — 10 лютого 1919 р.). Призначення на посаду товариша міністра закордонних справ із 25 грудня 1918 р. отримав 3 січня 1919 р. В.М. Темницький, а невдовзі очолив міністерство. Він прийняв керівництво зовнішньополітичним відомством від К.А. Мацієвича (13 лютого — 9 квітня 1919 р.). Від початку вересня до травня 1920 року міністерством керував А.М. Лівіцький, від 26 травня 1920 року — А.В. Ніковський. Останній залишався на посаді в екзильному уряді за особистим проханням С.В. Петлюри, часом обіймаючи і посаду заступника голови РНМ, аж до 1922 року. Деякий час у 1921 році керуючим МЗС був князь І.(Я.)С. Токаржевський-Карашевич.

Нова геополітична ситуація, що склалася в Європі після завершення Першої світової війни, ставила на порядок денний перед урядом незалежної України вирішення питання щодо пошуків підтримки у країн Антанти або радянської Росії. Мету зовнішньополітичної діяльності відновленої УНР Директорія визначила як забезпечення міжнародно-правового визнання й міжнародної підтримки в боротьбі проти більшовиків, вступу до новоствореної міжнародної структури безпеки та співробітництва — Ліги Націй, легалізацію оновленої лінії державних кордонів, налагодження взаємовигідної співпраці з суміжними і географічно близькими державами, формування регіонального військово-політичного та економічного блоку.

Завдання щодо здійснення «всіх політичних зносин уряду УНР з іноземними урядами та інституціями міжнародного характеру» було покладено на МЗС. До його функцій належали серед інших охорона інтересів УНР з кордоном, захист законних прав іноземців в Україні, регулювання контактів між Патріархами та Українською Православною Церквою, яка отримала автокефалію згідно з Декретом Директорії від 1 січня 1919 року.

Організаційна структура МЗС на першому етапі доби Директорії УНР помітних змін не зазнала. Вона включала керівництво (міністр, два заступники, 4 радники, урядовці для особливих доручень), раду міністерства (заступники міністра, керівники підрозділів, 5 призначених міністром членів), історичний комітет, канцелярію міністра, загальний департамент (відділи: особового складу та загальних справ, бухгалтерсько-господарський, юридичний, архівний), департамент чужоземних справ (відділи: дипломатичний, консульський).

В січні 1919 р., після Акту Злуки ЗУНР та УНР, заступником міністра закордонних справ УНР став керівник зовнішнього відомства ЗУНР, Державний секретар закордонних справ Льонгин Цегельський. Саме йому випало прочитати на Софійській площі заяву Президії Уккради і Державного Секретаріату про рішення ЗУНР об'єднатися з УНР. Цей документ поспіль із підписами голови і членів Директорії містив підпис недавнього радника МЗС Української Держави І.Г. Красковського як керуючого справами Директорії. Призначення Л. Цегельського заступником міністра закордонних справ УНР мало символізувати єдність обох частин України в зовнішній політиці. Нарада керівництва УНР та ЗО УНР ухвалила рішення про об'єднання закордонних дипломатичних установ обох держав, окрім тих, що утворилися в країнах Австро-Угорської імперії. Дипломатичні місії в цих країнах мали працювати в тісному контакті, однак на практиці ці домовленості не завжди виконували. Зовнішньополітичне відомство ЗУНР у статусі Державного секретаря зовнішніх справ очолювали Василь Панейко (1918 р., листопад — 1919 р.), Льонгин Цегельський (1919 р., 4 січня — 10 березня), Михайло Лозинський (1919 р., 10 березня — 17 квітня), Степан Витвицький (1919 р., квітень–травень, червень–жовтень; 1920 р., лютий), Кость Левицький (1920–1923 рр.).

Дипломатичні представництва новоутвореної ЗУНР з'явилися одразу після проголошення республіки в листопаді 1918 року. Першим розпочало діяльність представництво ЗУНР для Австрії і Німеччини у Відні в буд. № 15 на Windmuhlgasse. Як надзвичайний посол і уповноважений міністр ЗУНР його очолив барон Микола Василько. Австрійський уряд визнав повноваження представника ЗУНР. Невдовзі при цьому дипломатичному представництві було створено Українську пресову службу. На віденський спеціальний інформаційно-пропагандистський підрозділ покладали функції головного центру інформаційного забезпечення і постачання матеріалів для прес-бюро, що засновувалися при українських закордонних дипломатичних установах. У складі посольства ЗУНР служба перебувала до червня 1919 року, опісля перейшла під опіку посольства УНР. Інформаційна служба долучилася до виконання основної місії дипломатичних та консульських установ. Як зазначав колишній військовий міністр УНР Олександр Жуковський, «що б не було на Україні, які б комбінації не сталися на Україні, і коло України, нам треба клином вбити ту думку в голови всіх дипломатів і політиків (особливо в великих державах, як Фран[ція], Англія[,] Америка), що Україна існує і існувала задовго до війни і до того як (розбита на десятки[,] сотки) Германія ще не вела ніякої політики далі своєї околиці. Вбити в голову, це, примусити повірити в це велика і тяжка робота. Бо поза нами і перед нами скрізь говорять наші вороги: ми теж з України, ми теж були в Києві і т. д., але ніякої України не знаємо» [54].

Призначені за Гетьманату консули Української Держави з приходом до влади Директорії переважно отримали нові призначення з підтвердженням своїх повноважень як представників УНР. Через матеріальні складнощі штати кон-

сульств було скорочено до мінімуму. У зв'язку з відсутністю коштів на утримання державних консульств було засновано інститут почесних консулів, ідею якого першим запровадив І.Г. Красковський в Грузії. В європейських країнах першими почесними консулами стали громадяни Швеції, Нідерландів, Швейцарії, Королівства сербів, хорватів, словенців — представники купецтва та промислових кіл: Симон Куоні (Цюрих), Йоганн Гаусшільд (Стокгольм), Вільгельм Хрстіансен (Копенгаген), Станіслав Лук'янович (Загреб) [49].

Водночас упродовж січня — початку лютого 1919 року Директорією було створено найбільшу кількість закордонних представництв, основною формою яких в Українській Народній Республіці стали надзвичайні дипломатичні місії. За доби Директорії діяло 5 посольств (у Німеччині, Австрії, Болгарії, Туреччині, Фінляндії) та 17 Надзвичайних дипломатичних місій у Великобританії, США, Бельгії, Ватикані, Греції, Данії, Естонії, Італії, на Кавказі, у Латвії, Польщі, Румунії, Угорщині, Франції, Чехословаччині, Швеції та Швейцарії. Їх ключове завдання полягало в донесенні до світової спільноти правди про Україну та її боротьбу за незалежність. Через консульські підрозділи дипломатичні місії також виконували роботу, пов'язану з захистом прав українських громадян та допомогою переміщеним особам. Окремі консульські відділи були в дипломатичних представництвах УНР в Австрії, Німеччині, Румунії, Польщі, на конкретних співробітників консульські обов'язки покладалися в Греції, Угорщині, Швейцарії.

Завдання домогтися визнання незалежності УНР державами-учасниками Паризької мирної конференції, виводу з української території іноземних військ, забезпечення допомоги в боротьбі з більшовиками отримала Українська делегація на Паризькій мирній конференції. Штат делегації був найбільшим серед дипломатичних представництв. Лише кількісний склад співробітників канцелярії передбачався у 34 одиниці. До складу місії входили також голова, генеральний секретар, 5 дипломатів, 14 радників, 20 співробітників інформаційного бюро, спостерігачі від УСДРП, УПСР, УПСФ, УПСС, єврейської соціал-демократії. Своєрідну місію культурної дипломатії виконувала відряджена до Європи у складі 80 осіб із метою популяризації української музичної культури Українська республіканська капела під керівництвом Олександра Кошиця.

Помітним явищем у розвитку української дипломатії доби Директорії стали наради послів і голів дипломатичних місій УНР у зарубіжних країнах. Започаткування в червні–серпні 1919 року такої форми «організаційно-роз'яснювальної роботи керівництва відомства закордонних справ УНР з главами дипломатичних представництв» зумовлювалося низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників. По-перше, постійні зміни місця перебування Уряду УНР (Вінниця, Проскурів, Рівне, Кам'янець-Подільський) ускладнювали його зв'язок через профільне відомство із закордонними дипломатичними представництвами, послаблювали контроль за їхньою діяльністю, що, своєю чергою, позначалося на міжнародному іміджі держави. По-друге, відсутність офіційного визнання дипломатичних представників УНР країнами їх акредитації змушувала урізноманітнювати діяльність і зумовлювала потребу спільних консультацій. По-третє, напружена військово-політична ситуація в низці європейських країн після завершення Першої світової війни не сприяла тісній взаємодії українських посольств і дипломатичних місій, що заважало повноцінному втіленню концепції зовнішньополітичної діяльності УНР. Такі наради відбулися у Відні (18–22 червня 1919 р.; 18–20 серпня 1920 р.) та Карлсбаді (6–14 серпня 1919 р.).

Останні спроби зберегти українську дипломатичну присутність в іноземних державах після поразки УНР пов'язані з діяльністю Державного Центру УНР в еміграції, який існував упродовж 1921–1992 рр. і розташовувався в різних містах Польщі (1921–1923, 1926–1939 рр.), Франції (1924–1926, 1940–1944 рр.), Німеччині (1944–1976 рр.), США (1976–1992 рр.). 15 листопада 1921 р. було ухва-

лено Закон «Про громадянство Української Народної Республіки», що в умовах, коли дипломатичні та консульські представництва УНР системно припиняли свою діяльність, а уряд УНР перебував за її межами, мало суто символічне значення. Потребу підготовки закону про громадянство ініціювало Міністерство внутрішніх справ УНР у січні 1921 року, вказуючи на небезпеку повного зрощення українців. Підтвердженням факту прийняття українського громадянства було складання присяги або клятви (для осіб, які не хотіли з якихось причин складати присяги). Для християн було складено спеціальний текст присяги. У квітні 1922 року керівником («керуючим») Міністерства закордонних справ УНР в екзилі було призначено О.О. Ейхельмана. Під час «тарнівського періоду» УНР деякий час продовжували діяти місії в Австрії, Бельгії та Голландії, Великій Британії, Італії, Німеччині, Румунії, США, Туреччині, Чехословаччині, Швейцарії. Загалом статус і штатний розпис дипломатичних установ не були сталими, однак функції залишалися незмінними. Останнім серед українських представництв у Європі припинила діяльність у травні 1924 року Надзвичайна дипломатична місія УНР в Угорщині на чолі з генералом Володимиром Сікевичем. Символічне значення в умовах втрати державної території УНР та припинення діяльності офіційних консульств мало продовження створення посад українських почесних консулів у зарубіжних країнах. Останнім у травні 1923 року отримав відповідне призначення на посаду почесного консула у Дамаску Олекса Боголюбський. Індивідуальна інструкція почесного консула, підготовлена для нього консульським відділом департаменту чужоземних справ МЗС УНР 18 травня 1923 року стала останнім серед низки нормативних актів, які регламентували правові аспекти формування української консульської служби. Із закриттям дипломатичних представництв і консульських установ почесні консульства деякий час надавали допомогу українцям, які опинилися в скрутних обставинах за кордоном.

Надалі Державний центр УНР в екзилі реалізовував свою зовнішню політику у формі участі в міжнародних конференціях (у Парижі, Ризі, Генуї) та публікації відповідних матеріалів у своїх періодичних виданнях (зокрема, «Тризубі»). Міністрами закордонних справ були А.М. Ніковський, О.Я. Шульгин. 22 серпня 1992 р. останній президент УНР на еміграції Микола Плав'юк передав у Києві першому Президентові України Леонідові Кравчуку клейноди УНР і грамоту на правонаступництво.

Таким чином, 1917–1924 рр. є підстави вважати важливим періодом інституційної історії української дипломатії. Точкою відліку на цьому етапі можна вважати грудень 1917 року, коли Секретарство справ міжнаціональних було реорганізоване в Секретарство справ міжнародних та зроблено перші звернення до народів світу. В цей час сформувалася дипломатична та консульська служба як державний інститут, почали розроблятися його організаційно-правові засади та здобувався перший практичний досвід, викристалізувалася структура та функції зовнішньополітичного відомства, апробувалися форми та методи діяльності закордонних дипломатичних установ і консульств, укладалися національні традиції української дипломатичної і консульської служби, які відроджує і продовжує сучасна дипломатія.

1. *Агстнер Р.* Про цісарів, консулів і купців. Австрія і Україна 1785–2010. — Wien-Berlin: Lit Verlag GmbH&Co. KG, 2011. — 409 с.
2. *Варгатюк С.В.* Становлення зовнішньополітичної служби України, 1917–1920: дис. ... канд. іст. наук. — К., 1996. — 26 с.
3. *Веденєв Д.В.* Зовнішня політика Директорії УНР: дис. ... канд. іст. наук. — К., 1994. — 17 с.
4. *Гайдуков Л.Ф.* Традиції України в підготовці дипломатичних кадрів: діалог з історією, 1918–1922 рр. // *Наук. вісн. Дип. академії України.* — 1998. — Вип. 1. — С. 66–71.
5. *Гайдуков Л.Ф.* Щоб працювати на її честь і на її славу: підготовка дипломатичних кадрів в Україні: маловідомі факти // *Політика і час.* — К., 1998. — № 2. — С. 67–74.

6. *Галаган М.* З моїх споминів (1880-ті–1920 р.): Документально- художнє видання / передмова: Т. Осташко, В. Соловйова. — К.: Темпора, 2005. — 656 с.; іл.
7. *Гісем О.В.* Дипломатичні відносини між Польщею та УСРР 1921–1923 рр.: дис. ... канд. іст. наук. — К., 2008. — С. 35–62.
8. *Городня Н.Д.* Політика країн Антанти та США щодо державності України в 1917–1919 роках: автореф. дис. ... канд. іст. наук. — К., 1996. — 24 с.
9. *Гуммерус Г.* Україна в переломні часи. Шість місяців на чолі посольства у Києві / пер. з фін., коментарі та передмова Й. Ремі, В. Пилипенка. — К.: Київський університет, 2004. — 188 с.
10. *Дацків І.Б.* Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917–1923 рр. — Тернопіль: Астон, 2009. — 520 с.
11. Дипломатія УНР і Української Держави в документах та спогадах сучасників: у 2 т. / [упоряд. і передм. І.М. Гнатишина, О.С. Кучерука, О.О. Мавріна; вступ. сл. В.С. Огризка.]. — К.: Укр. Письменник, 2008. — Т. 1. — 369 с.; іл.; Т. 2. — 379 с.
12. *Дорошенко Д.І.* Історія України, 1917–1923. Документально-наукове видання: у 2 т. / [упоряд.: К.Ю. Галушко.]. — К.: Темпора, 2002. — Т.1: Доба Центральної Ради. — 320 с.; Т. 2: Українська Гетьманська Держава 1918 року. — 352 с.
13. Закон про громадянство Української Народної Республіки // Українська Центральна Рада: документи і матеріали: у 2 т. / [упоряд. В. Верстюк та ін.]. — К., 1997. — С. 173–174, 177–180.
14. *Заруда Т.В.* Зовнішньополітична діяльність уряду Української Держави, 1918 р.: дис. ... канд. іст. наук. — К., 1995 — 15 с.
15. Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.). Документи і матеріали / [авт. передм., упоряд.: І.Б. Матяш та ін.; редкол.: К.І. Грищенко та ін.]. — К.: Вид-во гуманіт. л-ри, 2010. — 592 с.
16. *Кривець Н.В.* Українсько-німецькі відносини: політика, дипломатія, економіка, 1918–1933 рр. — К., 2008. — 322 с.
17. *Кудлай О.* Створення та діяльність Народного міністерства міжнародних справ Української Народної Республіки (червень 1917 — квітень 1918 рр.). — К., 2008. — 116 с.
18. *Кучик О.С.* Україна в зовнішній політиці Антанти (1917–1920 рр.): автореф. дис. ...канд. іст. наук. — П., 2001. — 20 с.
19. *Матвієнко В.М.* Політика УНР та Української Держави щодо новопосталих державних утворень на території колишньої Російської імперії (1917–1921 рр.): автореф. дис. ... д-ра іст. наук. К., 2003. — 40 с.
20. *Матвієнко В.М.* Українська дипломатія 1917–1921 рр.: на теренах постімперської Росії. — К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2002. — 373 с.
21. *Матвієнко В.* На шляху розбудови дипломатичної служби: перші відомства закордонних справ України // Україна дипломатична: наук. щорічник. — К., 2008. — Вип. 9. — С. 160–170.
22. *Матвієнко В.* Українська дипломатія 1917–1921 рр. на теренах постімперської Росії. — К., 2002. — 373 с.
23. *Матвієнко В., Головченко В.* Історія української дипломатії ХХ століття у постатях. — К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2001. — 266 с.
24. *Матяш І.Б., Мушка Ю.Ю.* Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині: історія, спогади, архівні документи. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. — 400 с.
25. *Матяш І.* Лист консульського агента Української Держави в Казані П. Бочила до Міністерства закордонних справ про політичну ситуацію та становище громадян України у Поволжі // Зовніш. справи. — 2009. — № 6-7. — С. 54–55.
26. *Матяш І.* Формування консульської служби // Зовніш. справи. — 2009. — № 3. — С. 58–61.
27. *Матяш І.* Українська консульська служба 1917–1923 рр. як державний інститут: становлення, функціонування, персоналії. — К., 2016. — 482 с.
28. Надзвичайна дипломатична місія УНР у Греції (1919–1920 рр.) / [упоряд., передмова, коментарі: В.М. Даниленко, Н.І. Миронець.]. — Кам'янець-Подільський: Абетка, 2006. — 136 с.
29. Нариси з історії дипломатії України / О.І. Галенко, Є.Є. Камінський, М.В. Кірсенко та ін.; [за ред. В.А. Смолія]. — К.: Видавн. дім «Альтернативи», 2001. — 736 с.
30. *Павленко В.В.* Дипломатична місія Української Народної Республіки в Болгарії (1918–1920) // Український історичний журнал. — К.: Наукова думка, 1992. — № 12. — С. 18–31.

31. Павленко В. Іван Шишманов — повноважний посол Болгарії в Україні // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. — К.: Ін-т історії України НАН України. — 2010. — № 19. — С. 59–70.
32. Павленко В. Українсько-болгарські взаємини. 1918–1939 рр. — К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. — 224 с.
33. Пилипенко В. Відносини між Україною та Фінляндією (1918–1921 рр.) // Етнічна історія народів Європи. 2000. — Вип. № 5. — С. 59–63.
34. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 — грудень 1918 / гол. ред. Ярослав Пеленський. — К.; Філадельфія, 1995. — 494 с.
35. Соловйова В.В. Українська дипломатія у країнах Центральної Європи 1917–1920 рр. — Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2004. — 170 с.
36. Соловйова В.В. Формування та діяльність дипломатичних представництв українських національних урядів 1917–1921 рр.: дис. ...докт. іст. наук. — К., 2006. — 470 с.
37. Стрельський Г.В. Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917–1920 рр.): біогр. довід. — К., 2000. — 48 с.
38. Україна і Польща 1920–1939 рр.: з історії дипломатичних відносин УСРС з Другою Річчю Посполитою. Документи і матеріали / НАН України. Інститут історії України; упорядкування, коментарі, вступна стаття: Н.С. Рубльова, О.С. Рубльов. — К.: Дух і літера, 2012. — 624 с.
39. Україна між самовизначенням та окупацією: 1917–1922 роки / Вольфрам Дорнік та ін.; [упоряд. В. Дорнік; пер. з нім. В. Кам'янець; наук. ред. Р. Пиріг]. — К.: Ніка-Центр, 2015. — 512 с.
40. Українська Держава (квітень–грудень 1918 р.). Документи і матеріали: у 2 т., 3 ч. / [упор.: Р. Пиріг (керівник) та ін.]. — К.: Темпора, 2015. — С. 139–143.
41. Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. / [Редкол.: Л. В. Губерський та ін.]. — К.: Знання України, 2004. — Т.1. — 760 с.; Т.2. — 812 с.
42. Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918–1922): документи і матеріали / [упоряд. Даниленко В.М., Кривець Н.В.]. — К.: «Смолоскип», 2012. — 592 с.
43. Українська Центральна Рада: документи і матеріали: у 2 т. / [упоряд. В. Верстюк та ін.]. — К., 1997. — С. 173–174, 177–180.
44. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). — Ф. 3766. — Оп. 1, спр. 36. — Арк. 8.
45. Там само. — Ф. 2592. — Оп. 4, спр. 16. — Арк. 15.
46. Там само. — Ф. 3696. — Оп. 1, спр. 1. — Арк. 4.
47. Там само. — Ф. 766. — Оп. 1, спр. 144. — Арк. 3.
48. Там само. — Ф. 4466. — Оп. 1, спр. 1. — Арк. 12.
49. Там само. — Ф. 1429. — Оп. 2, спр. 153. — Арк. 10.
50. Там само. — Ф. 2592. — Оп. 1, спр. 67. — Арк. 39.
51. Черячукин А.В. Донские делегации на Украину и в Берлин в 1918–1919 г. // Донская Летопись. сборник материалов по новейшей истории Донского Казачества со времен Русской революции 1917 г. — Белград: Издание Донской исторической комиссии, 1924. — № 3. — С. 163–231.
52. Шульгин О.Я. Початки діяльності Міністерств закордонних справ України // Розбудова держави. — 1993. — № 1. — С. 22–24.
53. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 р.): Науково-популярне видання. — К.: Темпора, 2007. — 632 с., іл.
54. Жуковський О. Записна книжечка. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.hai-pyzhnyk.in.ua/doc2/1917-1919.zhukovskiy....php> Уперше опубліковано в журналі «Український історик», 1983. — № 2-4 (78-80).

Iryna MATIASH,
*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Honoured Worker of Science and Technology of Ukraine,
Senior Researcher at the Department of History of International Relations
and Foreign Policy of Ukraine of NAS of Ukraine,
Member of UVAN in Canada,
Head of the Scientific Society of History
of Diplomacy and International Relations*

MILESTONES AND PROMINENT FIGURES OF THE INSTITUTIONAL HISTORY OF UKRAINIAN DIPLOMACY OF 1917–1924

Abstract. The article is concerned with milestone events and distinguished personalities of the history of Ukrainian diplomacy. The new geopolitical situation, in which Europe found itself after the end of the First World War, put on the agenda the issue on seeking support from the Triple Entente countries or Soviet Russia for the government of independent Ukraine. The purpose of the foreign policy activity was to ensure the international legal recognition and international support in the struggle against the Bolsheviks, the accession to the newly established international security and cooperation institution — the League of Nations, the legalization of the renewed state border line, the establishment of mutually beneficial cooperation with neighbouring and geographically adjacent states, the formation of a regional military, political and economic bloc. Hence, there is every reason to view the time span of 1917–1924 as crucially important for the institutional history of Ukrainian diplomacy. The starting point in this stage may be considered to be December 1917, when the Secretariat of Nationalities was reorganized into the Secretariat of International Affairs and the first appeals to nations around the world were made. At that time, the diplomatic and consular service as a state institution were established; its organizational and legal principles were developed and the first practical experience was gained; the structure and functions of the foreign policy institution were defined; forms and methods of the activity of foreign diplomatic institutions and consulates were approved; national traditions of the Ukrainian diplomatic and consular services revived and continued by modern diplomacy were formed.

The key component of practical formation of the diplomatic and consular services was the establishment of an educational institution aimed at training foreign missions' employees.

Keywords: Ukrainian People's Republic, Ukrainian diplomacy, consular service, military and political situation.